

Foredrag av kurator Kristin Brandtsegg Johansen på seminar om krigen på Aulestad, 27. mai 2023.

Den viktige samtalen om krigen på Aulestad

«Godviljens høvdingsete» og «nazireir»

Historien om Aulestad og krigen er en historie med mange motsetninger og debatten om hvordan denne historien skal forvaltes blusser opp med ujevne mellomrom. I 2018 løftet litteraturviter Marianne Egeland frem det hun omtalte som «Aulestads besværlige arv: «Godviljens høvdingsete» og «nazireir»». Artikkelen sto på trykk i Historisk tidsskrift.¹ Der beskriver hun blant annet hvordan Aulestad er fremstilt som «hjemmet til nobelprisvinneren, landets ukronede konge og største mann», og hvordan den påfallende motsetningen mellom Aulestad som et «godviljens høvdingsete» og et «nazireir», er forsøkt dysset ned, og at Erling Bjørnsons nazivirksomhet er forsøkt skjult. Hun kritiserer også museets forvaltere for å ha vist berøringsangst om denne «besværlige arven».

Andre forskere og historikere, deriblant Arnfinn Åslund og Jon Vegard Lunde, har fremhevet at det tvert imot er Elses virksomhet og betydning som har kommet i bakgrunnen. Under krigen var det Elses virksomhet som måtte holdes skjult, mens farens virksomhet ble heiet frem av tyskerne. Dessuten krevde faren av datteren at hun skulle vise hans prominente gjester rundt på Aulestad. I 1942 valgte hun å stenge museet for å slippe å vise flere nazister rundt i sine besteforeldres hus. [ref.] Etter krigen lot Else Bjørnson seg villig intervju i både danske og norske aviser om hvor vanskelig det hadde vært: «Jeg skammer meg,» uttalte hun (Faksimile av intervju). Overskriften var «ELSE BJØRNSON FØLER SKAM FOR SIN NAZISTISKE FAR – men han klarte ikke å skade bestefar Bjørnstjernes navn, sier hun». Også Dagny Bjørnson, Karoline og Bjørnstjernes yngste datter, som var født og delvis oppvokst på Aulestad, var åpen omkring familiens feilsteg under krigen. Ved en markering av et Bjørnson-jubileum i 1957, på 125-årsdagen for Bjørnsons fødsel, i Molde, ba hun politiet om å fjerne sin bror Erling fra arrangementet, siden han hadde valgt feil side under krigen. «To politibetjente føjede så tante Dagny og slæbte den brølende og kæmpende den halvfemsårige bror ud under voldsomme tumulter.», skriver nevøen Joen Bille.² Rettsaken

¹

«Aulestads besværlige arv: 'Godviljens høvdingsete' og 'nazireir'», i Historisk tidsskrift, utg 4, 2018

² «Villa Ibsen – min mormors hus, en familiekronike», Joen Bille 2014, s 269

mot Erling Bjørnson etter krigen fikk også bred dekning i avisene. «Landssviker som førsteattraksjon på nasjonalstedet Aulestad» lød overskriften på et innlegg i Kommunistpartiets organ Friheten, 9. september 1946. Den anonyme innsenderen hadde vært på besøk i Bjørnstjerne Bjørnsons hjem Aulestad, og observert landssvikerens Erling Bjørnson, spankulerende rundt på naboeiendommen.

Debatten har også vekket stor interesse ut over fagmiljøer og lokalavisene, spesielt Gudbrandsdølen har fulgt opp og gitt den mye spalteplass, med utstrakt bruk av bilder av Aulestad museum for å illustrere omtale av stornazisten Erling Bjørnson. Motstemmer har igjen påpekt at Aulestad museum aldri har vært bebodd eller brukt av nazister og at det er en grov urett mot Else Bjørnsons minne å fremstille det som om dette skjedde på hennes vakt: «Man bruker huset til en anti-nazist til å illustrere en sak om en aktiv nazist», påpekte Bjørnson-forsker Arnfinn Åslund (i et innlegg som ble avvist i GD, men publisert på Åslunds fb-vegg). «Dersom dette hadde dreid seg om levende personer, hadde det vært en stygg injuriersak», påpekte han. I ytterligere innlegg avisen av lokalhistorikerne Brit Grimstad og Jon Vegard Lunde ble også påstandene om at Aulestad var et «nazireir» under krigen imøtegått. «Aulestad museum var aldri noe nazi-reir. For der holdt Else på med produksjon av illegale aviser og anti-nazistiske kulturkvelder. Ikke la en kvinnes heltmodige innsats bli overskygget av nazismen på naboeiendommen,» presiserte Arnfinn Åslund. Hvis noe er fortiet så er det Else Bjørnsons betydning og motstandsarbeid under krigen: «I dag burde man vite å hylle Else for hennes innsats heller enn å la Erlings nazisme dominere bildet av museet», avsluttet han.

Fra museets side har disse spørsmålene vært tonet ned med den begrunnelse at dette skjedde mange år etter Bjørnstjerne Bjørnsons død, og følgelig berører de ikke Bjørnstjerne Bjørnsons navn og ettermæle. Likevel handler det i høyeste grad til historien om Aulestad og Bjørnsons familie. Høsten 2022 påpekte historiker Tore Pryser nettopp det i artikkelen «Bjørnson-familien og NS» i *Årbok for Gudbrandsdalen*. Han bygger videre på flere av litteraturviter Marianne Egeland's sentrale momenter om hvordan bildet av «dikterhøvdingen Bjørnson» holdes i hevd på Aulestad, og at fortellinger om sønnens nazifortid forties. Pryser går dessuten langt i å påstå at ikke bare sønnen Erling Bjørnson, men også Bjørnstjerne Bjørnsons navn kan kobles til samtidig rasetenkning og ideer om en pangermanisme. Debatten favner bredt, og selv om Bjørnson kan ha uttalt seg positivt til pangermanismen, som var en tysk bevegelse som ville samle tysktalende folk og høyne den nasjonale bevisstheten blant tyskere utenfor det tyske rikets grenser, så er det tvilsomt å lete etter årsaken til sønnens feilsteg i farens tenkning. Pangermanismen oppnådde atskillig tilslutning

frem til 1918, men fikk som bevegelse liten betydning etter Hitlers maktovertakelse.³ Etter krigen har pangermanismen som idé vært diskreditert.

Våren 2023 inviterte imidlertid Stiftelsen Lillehammer museum, alle de involverte til den store samtalen om krigen på Aulestad. I tillegg til Tore Pryser og Marianne Egeland ble også lokalhistoriker Jon Vegard Lunde invitert til å holde innlegg og delta i påfølgende samtale. Som samtaleleder ble journalist og tidligere kultur- og debattredaktør Hilde Sandvik invitert. Hun er mest kjent som skandinavisk samtaleterapeut i podkasten, Norsken, svensken og dansken.

Etter innleggene fulgte en konstruktiv debatt der også Bjørnsons «nasjonalfølelse» og «fedrelandskjærlighet» ble diskutert opp mot sønnens agitasjon og forsvar for et «raseinstinkt». Ikke minst ble det en omfattende debatt om hvilke fortellinger som er blitt fortalt og hvilke historier som bør formidles på Aulestad. Fra salen kom også gode innlegg fra historiker og daværende direktør på Holocaustsenteret Guri Hjeltnes og professor emeritus i statsvitenskap Bernt Hagtvet.

³ Store norske leksikon (2005-2007): *pangermanisme* i *Store norske leksikon* på snl.no. Hentet 9. november 2023 fra <https://snl.no/pangermanisme>